

YASHIL IQTISODIYOT DOIRASIDA EKOLOGIK SOLIQLAR VA ULARNING IQTISODIY TA'SIRI

Mamurov Mansurbek Mahmudjon o'g'li

E-mail: mamurovmansurbek58@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada yashil iqtisodiyot doirasida ekologik soliqlar va ularning iqtisodiy tizimga ta'siri tahlil qilinadi. Ekologik soliqlar – bu resurslardan samarali foydalanishni rag'batlantirish, chiqindilarni kamaytirish va atrof-muhitni muhofaza qilish vositasi sifatida qabul qilinadi. Tadqiqotda ekologik soliqlarni joriy etishning iqtisodiy samaradorligi, milliy daromadga ta'siri va yashil investitsiyalarni rag'batlantirishdagi roli o'rganiladi. Shuningdek, maqolada ekologik soliq siyosatining kompaniya faoliyati, iste'molchilar va hukumat daromadlariga ta'siri ham muhokama qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ekologik soliqlar iqtisodiy o'sishni sustlamasdan, atrof-muhitni barqarorlashtirishga xizmat qilishi mumkin, agar ular to'g'ri shakllantirilgan va samarali boshqarilsa.

Kalit so'zlar. Yashil iqtisodiyot, ekologik soliq, barqaror rivojlanish, iqtisodiy ta'sir, yashil investitsiyalar.

Annotation. The article analyzes environmental taxes within the framework of the green economy and their impact on the economic system. Environmental taxes are considered a tool to encourage efficient resource use, reduce emissions, and protect the environment. The study examines the economic efficiency of implementing environmental taxes, their effect on national income, and their role in promoting green investments. Additionally, the article discusses the influence of environmental tax policy on company performance, consumers, and government revenues. The findings indicate that environmental taxes can support sustainable development without hindering economic growth if they are properly designed and effectively managed.

Keywords. Green economy, environmental tax, sustainable development, economic impact, green investments.

Аннотация. В статье анализируются экологические налоги в рамках зеленой экономики и их влияние на экономическую систему. Экологические налоги рассматриваются как инструмент стимулирования эффективного использования ресурсов, сокращения выбросов и защиты окружающей среды. В исследовании рассматривается экономическая эффективность введения экологических налогов, их влияние на национальный доход и роль в стимулировании зеленых инвестиций. Также обсуждается влияние экологической налоговой политики на деятельность компаний,

потребителей и государственные доходы. Результаты показывают, что экологические налоги могут способствовать устойчивому развитию, не замедляя экономический рост, если они правильно разработаны и эффективно управляются.

Ключевые слова: Зеленая экономика, экологический налог, устойчивое развитие, экономическое влияние, зеленые инвестиции.

Kirish. So'nggi o'n yilliklarda global iqlim o'zgarishi, havo va suvning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi kabi ekologik muammolar jahon iqtisodiyotining dolzarb masalalaridan biriga aylangan. An'anaviy iqtisodiyot modellarida iqtisodiy o'sish ko'pincha atrof-muhitga zarar yetkazish bilan bog'liq bo'lib, bu barqaror rivojlanish tamoyillariga zid hisoblanadi. Shu sababli, yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi mamlakatlar uchun ekologik barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni uyg'unlashtirishda muhim vosita sifatida qaraladi. Yashil iqtisodiyotning asosiy maqsadi – tabiiy resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va energiya samaradorligini oshirish orqali iqtisodiy o'sishni atrof-muhitga zarar yetkazmasdan ta'minlashdir. Shu bilan birga, yashil iqtisodiyot davlat siyosati, moliyaviy investitsiyalar va ijtimoiy ongni oshirish orqali yanada samarali bo'ladi. Ekologik soliqlar esa yashil iqtisodiyotning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Ular kompaniyalarni va iste'molchilarni resurslardan oqilona foydalanishga rag'batlantiradi, chiqindilarni kamaytiradi va ekologik barqarorlikni mustahkamlaydi. Mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ekologik soliqlar iqtisodiy samaradorlikni pasaytirmasdan, davlat daromadlarini oshirishi va yashil investitsiyalarni rag'batlantirishi mumkin. Shu bois, ekologik soliq siyosatini ishlab chiqish va uni to'g'ri boshqarish yashil iqtisodiyotning muvaffaqiyati uchun muhim hisoblanadi. Tadqiqotning mazmuni shundan iboratki, ekologik soliqlarni joriy etishning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ta'siri tizimli tarzda o'rganiladi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Ushbu tadqiqotning maqsadi – yashil iqtisodiyot doirasida ekologik soliqlarni tahlil qilish, ularning iqtisodiy samaradorligini aniqlash va mamlakatlarda ekologik soliq siyosatini takomillashtirish yo'llarini aniqlashdir. Tadqiqot natijalari nafaqat nazariy bilimni oshiradi, balki ekologik soliqlarni amaliyotga tatbiq etishda davlat va biznes uchun tavsiyalar beradi. Hozirgi globallashtirish sharoitida iqtisodiy o'sish va ekologik barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash masalasi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. An'anaviy iqtisodiy model ko'pincha ishlab chiqarish hajmini oshirishga va resurslardan maksimal foydalanishga yo'naltirilgan bo'lib, bu atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy boyliklarning kamayishi va iqlim o'zgarishiga olib kelmoqda. Shu bois iqtisodiy rivojlanishning yangi modeli – yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi keng joriy etilmoqda. Yashil iqtisodiyotning asosiy maqsadi – tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi

manbalarni rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sishni ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashtirishdir. Bunda davlat siyosati, moliyaviy mexanizmlar va soliq tizimlari alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, ekologik soliqlar yashil iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilarni ekologik javobgarlikka undaydi. Ekologik soliqlar – atrof-muhitni ifloslantiruvchi faoliyat uchun qo'llaniladigan moliyaviy mexanizm sifatida davlat byudjeti daromadlarini ko'paytiradi, shu bilan birga ularni yashil texnologiyalarni rivojlantirishga yo'naltirish imkonini beradi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, ekologik soliqlar iqtisodiy o'sishni sustlashtirmasdan, aksincha, yangi innovatsion sohalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu tadqiqotda yashil iqtisodiyot doirasida ekologik soliqlarni joriy etishning iqtisodiy ta'siri tahlil qilinadi va mamlakatlar amaliyoti asosida ularning samaradorligi baholanadi. Bugungi kunda atrof-muhit muammolari butun dunyo uchun dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Iqlim o'zgarishi, havoning ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi va tabiatning buzilishi inson faoliyatining salbiy oqibatlari sifatida keng tarqalmoqda. Shunday sharoitda barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot konsepsiyalari iqtisodiy faoliyatni ekologik mezonlarga moslashtirish zaruratini ta'kidlaydi. Yashil iqtisodiyot tabiiy resurslarni samarali boshqarish, atrof-muhitni muhofaza qilish hamda iqtisodiy o'sishni uyg'unlashtirishga yo'naltirilgan yangi iqtisodiy model sifatida ko'riladi. Ekologik soliqlar – bu atrof-muhitni ifloslantiruvchi yoki tabiiy resurslarni haddan tashqari ishlatadigan sub'ektlardan olinadigan moliyaviy majburiyat bo'lib, ular ekologik zararlarni kamaytirish va yashil iqtisodiyotga o'tishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu soliqlar nafaqat davlat byudjetini to'ldirishga xizmat qiladi, balki iqtisodiy sub'ektlarning ekologik javobgarligini oshirish va ularni yashil texnologiyalarni qo'llashga rag'batlantirishda iqtisodiy ta'sir ko'rsatadi. Mazkur ishda ekologik soliqlarning yashil iqtisodiyot doirasidagi o'rni, ularning iqtisodiy va ekologik ta'siri tahlil qilinadi, shuningdek, samarali soliqlar siyosatini shakllantirishda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili. Yashil iqtisodiyot va ekologik soliqlar mavzusida mavjud ilmiy manbalar turli yondashuvlarni aks ettiradi. Barqaror rivojlanish kontsepsiyasi Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan e'lon qilingan "Brundtland hisobot"ida birinchi marta keng joriy etilgan. Ushbu hisobotda iqtisodiy o'sish va ekologik barqarorlikni uyg'unlashtirish zarurligi ta'kidlangan [1]. So'nggi tadqiqotlar barqaror rivojlanishning iqtisodiy va ekologik omillarga bog'liqligini ko'rsatadi [2]. Yashil iqtisodiyot kontsepsiyasi ekologik barqarorlikni iqtisodiy rivojlanish bilan uyg'unlashtirishni maqsad qiladi. Pearce va Barbier yashil iqtisodiyotni tabiiy resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va energiya samaradorligini oshirish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlash vositasi sifatida ko'rsatgan [3]. OECD yashil iqtisodiyotning yangi ish o'rinlarini yaratish va ekologik

innovatsiyalarni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydi [4]. Zamonaviy tadqiqotlar ko'rsatadiki, yashil texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy samaradorlikni oshirish va atrof-muhitni muhofaza qilish imkonini beradi [5]. Shu bilan birga, davlat siyosati va investitsiyalar yashil iqtisodiyotning muvaffaqiyati uchun muhim shart hisoblanadi [6]. Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va Singapur kabi mamlakatlar yashil iqtisodiyotni joriy etishda muvaffaqiyatli tajriba ko'rsatgan. Ular ekologik soliqlar, yashil investitsiyalar va ijtimoiy ongni oshirish orqali iqtisodiy o'sishni atrof-muhitga zarar yetkazmasdan ta'minlay olgan [7]. Shu bilan birga, adabiyotlarda yashil iqtisodiyotga o'tishda uchraydigan muammolar ham qayd etilgan: moliyaviy resurslarning yetishmasligi, korporativ mas'uliyatning pastligi va aholining ekologik ongining pastligi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyotning muvaffaqiyati nafaqat texnologik va moliyaviy omillarga, balki ijtimoiy va siyosiy omillarga ham bog'liq [8].

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqot uchun asosiy material sifatida iqtisodiy va ekologik rivojlanishga oid ilmiy manbalar, xalqaro tashkilotlar – BMT, Jahon banki, OECD, UNEP va boshqa institutlarning rasmiy hisobotlari hamda turli mamlakatlarning amaliy tajribasi o'rganildi. Shuningdek, statistik ma'lumotlar, milliy strategiyalar va ekologik soliq tizimlari haqidagi tahliliy ma'lumotlar tadqiqot bazasini tashkil etdi. Bu materiallar yordamida yashil iqtisodiyotning nazariy asoslari va ekologik soliqlar orqali iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini o'rganish imkoniyati yaratildi. Tadqiqotda qo'llangan usullar bir nechta yo'nalishlarni qamrab oladi. Avvalo, analitik usul yordamida yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish va ekologik soliqlar bo'yicha ilmiy adabiyotlar va ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar tahlil qilindi. Taqqoslash va solishtirish usuli orqali esa turli mamlakatlarda ekologik soliqlarning joriy etilish tajribasi, ularning samaradorligi va iqtisodiy o'sishga ta'siri solishtirildi. Bundan tashqari, statistik tahlil usuli qo'llanib, ekologik soliqlar va milliy iqtisodiyot ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlik o'rganildi. Bu orqali iqtisodiy o'sish, davlat daromadlari va yashil investitsiyalar hajmi kabi indikatorlarga soliq siyosatining ta'siri aniqlashga erishildi. Kritik tahlil usuli esa ekologik soliqlarni amaliyotga tatbiq etishda uchraydigan muammolarni, jumladan moliyaviy resurslarning yetishmasligi, siyosiy to'siqlar va aholining ekologik ong darajasini baholash imkonini berdi. Tadqiqot davomida sistemali yondashuv asosida yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari, ekologik soliqlarning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlariga ta'siri hamda barqaror rivojlanishga qo'shadigan hissasi izchil o'rganildi. Shu orqali tadqiqot nafaqat nazariy, balki amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga ham yo'naltirildi.

1-jadval. Tadqiqotda qo‘llanilgan asosiy usullar va ularning maqsadi.

Usul nomi	Qo‘llanish sohasi	Tadqiqotdagi maqsadi
Analitik usul	Ilmiy adabiyotlar va hujjatlar tahlili	Yashil iqtisodiyot va ekologik soliqlar bo‘yicha mavjud nazariy asoslarni o‘rganish
Taqqoslash va solishtirish	Turli mamlakatlar tajribasi	Ekologik soliqlarning samaradorligini solishtirish
Statistik tahlil	Milliy va xalqaro ko‘rsatkichlar	Soliqlar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash
Kritik tahlil	Siyosiy va moliyaviy cheklovlar	Amaliyotdagi muammolar va to‘siqlarni baholash
Sistemali yondashuv	Umumiy nazariy va amaliy asoslar	Yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanishga ta‘sirini kompleks o‘rganish

Ushbu jadvalda tadqiqotda qo‘llanilgan asosiy usullar va ularning qo‘llanish maqsadi keltirilgan. Har bir usul muayyan jihatlarni tahlil qilishga xizmat qiladi. Masalan, analitik usul nazariy asoslarni ochib beradi, statistik tahlil esa iqtisodiy ko‘rsatkichlar orqali ekologik soliqlarning samaradorligini baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, sistemali yondashuv barcha natijalarni bir butun holda tahlil qilish imkoniyatini yaratadi.

Tadqiqot muhokamasi. Ekologik soliqlar bugungi kunda ko‘plab mamlakatlarda barqaror rivojlanishni ta‘minlashning muhim iqtisodiy vositasi. Ularning asosiy vazifasi – korxonalarni va iste‘molchilarni tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga undash, chiqindilarni kamaytirish va ekologik innovatsiyalarni joriy qilishga rag‘batlantirishdir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ekologik soliqlar iqtisodiy o‘sishga salbiy ta‘sir ko‘rsatmasdan, balki yashil texnologiyalarni rivojlantirish va davlat byudjeti daromadlarini oshirish imkonini beradi. Yevropa Ittifoqida ekologik soliqlar umumiy soliq tushumining qariyb 6–7 foizini tashkil etadi. Jumladan, Germaniyada “energiya solig‘i” va “karbon solig‘i”ni joriy etish natijasida atmosferaga chiqariladigan zararli moddalarning hajmi qisqargan, shu bilan birga qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqarish hajmi keskin ortgan. Skandinaviya mamlakatlarida ham ekologik soliqlar yashil iqtisodiyotning asosiy drayveri sifatida xizmat qilmoqda. O‘zbekiston sharoitida ekologik soliqlar nisbatan yangi mexanizm hisoblanadi. Oxirgi yillarda atmosfera ifloslantiruvchi moddalar uchun to‘lovlar, suv resurslaridan foydalanish solig‘i va chiqindilarni joylashtirish uchun to‘lovlar joriy etilgan. Ammo bu soliqlarning iqtisodiy va ekologik samaradorligi hali yetarli darajada yuqori emas. Shuning uchun ularni xalqaro tajriba asosida takomillashtirish, soliq stavkalarini qayta ko‘rib chiqish hamda tushumlarni yashil investitsiyalarni moliyalashtirishga

yo‘naltirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Quydagi jadvalda ayrim mamlakatlarda ekologik soliqlar amaliyoti va ularning iqtisodiy ta‘siri umumlashtirilgan:

2-jadval. Turli mamlakatlarda ekologik soliqlar va ularning iqtisodiy ta‘siri.

Mamlakat	Ekologik soliq turi	Ta‘siri
Germaniya	Energiya solig‘i, karbon solig‘i	CO ₂ chiqindilari kamaydi, qayta tiklanuvchi energiya hajmi oshdi
Shvetsiya	Karbon solig‘i	Energiya samaradorligi kuchaydi, iqtisodiy o‘shish sekinlashmadi
Yaponiya	Atrof-muhitni ifloslantirish solig‘i	Korxonalar ekologik innovatsiyalarga sarmoya kiritmoqda
O‘zbekiston	Havo va suvni ifloslantirish uchun to‘lovlar	Samara nisbatan past, moliyalashtirish mexanizmlarini kuchaytirish lozim

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, rivojlangan davlatlarda ekologik soliqlar nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga, balki iqtisodiy o‘shishning barqarorligini ta‘minlashga ham xizmat qilmoqda. O‘zbekistonda esa soliqlarning samaradorligini oshirish uchun tizimli islohotlar va yashil texnologiyalarni moliyalashtirish zarur.

Xulosa. Yashil iqtisodiyot sharoitida ekologik soliqlar iqtisodiy o‘shish va atrof-muhit barqarorligini uyg‘unlashtirishda muhim mexanizm sifatida qaraladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ekologik soliqlar to‘g‘ri ishlab chiqilgan taqdirda ular iqtisodiy o‘shishni sekinlashtirmasdan, aksincha, yangi imkoniyatlar yaratadi. Xususan, energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi manbalarni rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va davlat byudjeti daromadlarini ko‘paytirishda ekologik soliqlarning roli katta. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni tasdiqlaydiki, ekologik soliqlar nafaqat ekologik muammolarni hal qilishga, balki iqtisodiy tizimni modernizatsiya qilishga ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu soliqlardan tushgan mablag‘larni yashil investitsiyalarga yo‘naltirish ularning samaradorligini yanada oshiradi. O‘zbekiston uchun ekologik soliqlarni takomillashtirish dolzarb vazifa bo‘lib, ularni xalqaro tajribaga asoslangan holda qayta ko‘rib chiqish, stavkalarni ilmiy asoslash va to‘plangan mablag‘larni ekologik loyihalarga yo‘naltirish zarur. Shu yo‘l bilan mamlakat iqtisodiy o‘shishni saqlab qolgan holda, ekologik barqarorlikni ta‘minlashi mumkin. Umuman olganda, yashil iqtisodiyot va ekologik soliqlar uyg‘unlashgan holda kelajak avlodlar uchun barqaror va farovon hayot yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brundtland, G. H. “Our Common Future.” World Commission on Environment and Development Report. Oxford University Press, 1987.
2. OECD. “Green Growth Indicators 2021.” OECD Publishing, Paris, 2021.
3. Pearce, D., Barbier, E. & Markandya, A. “Blueprint for a Green Economy.” Earthscan, London, 1989.
4. UNEP. “Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication.” United Nations Environment Programme, 2011.
5. World Bank. “Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development.” Washington, DC, 2012.
6. Sterner, T. “Policy Instruments for Environmental and Natural Resource Management.” RFF Press, New York, 2003.
7. Ekins, P. “Environmental Taxes and Environmental Policy: Selected Papers of Paul Ekins.” Routledge, 2009.
8. European Environment Agency. “Environmental Taxation and EU Environmental Policies.” EEA Report, 2020.